

Antoni Jan Ołów

Znaczenie formuły q̄r' bšm YHWH w Starym Testamencie i literaturze międzytestamentalnej

Collectanea Theologica 63/3, 79-83

1993

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ks. ANTONI JAN OŁÓW, ŁOMŻA

ZNACZENIE FORMUŁY QR' BŠM YHWH W STARYM TESTAMENCIE I LITERATURZE MIĘDZYTESTAMENTALNEJ

Analiza formuły, qr' bšm YHWH, znajduje swe uzasadnienie nie tylko w statystyce, gdy chodzi o samą formułę i jej poszczególne elementy, o czym będzie mowa, ale głównie ze względu na teologię powyższego zwrotu. Wystarczy nadmienić tekst proroka Joela 3,5: „Każdy, kto wezwe imię Jahwe, będzie zbawiony” i za Septuagintą cytaty tegoż tekstu w Nowym Testamencie; Dz 2,21: „Każdy, kto wzywać będzie imienia Pańskiego, będzie zbawiony”; Rz 10,13: „Albowiem każdy, kto wezwie imienia Pańskiego, będzie zbawiony”. Przy czym dwa ostatnie teksty odnoszą się do Chrystusa¹.

Formuła qr' bšm YHWH — w znaczeniu najbardziej ogólnym: „wzywać imię Boże” — występuje w Starym Testamencie 17 razy²; w tym pięciokrotnie w Księdze Rodzaju i Psalmów, po jednym razie w Księgach Królewskich i u proroków: Izajasza, Jeremiasza, Sofoniasza, Joela i Zachariasza. Skrócona forma qr' šm YHWH jawi się w trzech miejscach: Pwt 32,3; Ps 99,6; Lm 3,55. W Starym Testamencie istnieje ponadto szereg tekstów paralelnych traktujących np. o wysławianiu lub głoszeniu Bożego imienia (por. 1 Krn 16,8; Ps 75,2; 105,1), boskich atrybutów (por. Ps 18,4; 100,4—5; Iz 12,4—5) oraz kilka miejsc, gdzie formuła przybiera całkowicie odmienne znaczenie. Chodzi tu między innymi o takie teksty jak Rdz 16,13; Wj 17,15; 33,19; 34,5, gdzie słowa qāra' znaczą: „nazywać”, „ogłaszać”, „nosić”³.

I. Formy gramatyczne i zakres pojęciowy

W tekstach zawierających omawianą formułę czasownik qāra' występuje 5 razy w formie qatal (Ps 79,6; 80,19; Iz 64,6; Jr 10,25; So 3,9), w formie w^eqatalti 1 raz (2 Krl 5,11), w formie jiqtol 6 razy (1 Krl 18,24; Jl 3,5; Ps 116,4.13.17; Za 13,9) i wajiqtol 5 przy-

¹ Por. H. Bientenhard, *Nome*, DcbNT, 1097; J. Dupont, *Imię*, STB, 325. Teksty traktujące o nadużywaniu imienia Bożego: Kpl 19,12; 24,11.15; Lb 23,7; Pwt 5,11; Ps 24,4; Jr 7,9 por. Mt 7,21; Lk 6,46.

² Por. Rdz 4,26; 12,8; 13,4; 21,33; 26,25; 1 Krl 18,24; 2 Krl 5,11; Ps 79,6; 80,19; 116,4.13.17; Iz 64,6; Jr 10,25; So 3,9; Jl 3,5; Za 13,9.

³ Por. jeszcze Wj 35,30; Pwt 25,10; 28,10; 2 Sm 6,2; 1 Krl 18,25; Iz 63,19; 65,1; Jr 7,10; 14,9; 15,16.

padków — wszystkie z Księgi Rodzaju (4,26; 12,8; 13,4; 21,33; 26,25)⁴. W tekście Iz 64,6 występuje imiesłów (act. sg. m.); w tekście So 3,5 *infinitivus constructus*. Formy gramatyczne czasownika przy takim zróżnicowaniu nie wskazują jednoznacznie na sferę czasową czynności. Jedynie kontekst pozwala ustalić o jaką czynność chodzi w konkretnym przypadku.

Wyrażenie b^ešēm występuje zazwyczaj bez przyrostków i jedynie w pięciu tekstach (Ps 79,6; 80,19; Iz 64,6; Jr 10,25; Za 13,9) są dołączone sufiksy. W trzech tekstach (Ps 80,19; 116,4.13.17) pojawia się na początku zwrotu spójnik hebrajski w^e.

W Księdze Rodzaju 13,4 formuła jest rozszerzona o wyrażenie šām Abram; w Rdz 21,33 o słowo šām. Niekiedy — jak np. w Ps 116,4.13.17 — imię Boże zostało umieszczone nie na końcu lecz w środku wyrażenia.

Pomocą w określeniu znaczenia formuły są dane filologiczne, gdy chodzi o poszczególne elementy składowe zwrotu. Jakkolwiek należy zaznaczyć, że ze względu na wieloznaczność słów i wyrażeń języka hebrajskiego filologia w tym przypadku stanowi kryterium względne.

Pierwiastek słowny qr' występuje w Starym Testamencie 753 razy⁵. Czasownik qāra' ma kilka znaczeń: „wołać”, „przywoływać”, qāra' šēm — „nazywać”, „imiennie wzywać”, „ogłaszać”, „przepowiadać”, „wołać przed kimś”. Ponadto: „czytać”, „odczytywać”, „wspominać”. C. J. Labuschagne twierdzi, że podstawowe znaczenie qāra' to: „Za pomocą głosu zwracać czyjąś uwagę w celu nawiązania z nim kontaktu”⁶. Septuaginta czasownik qāra' oddaje zwykle słowem kaléo; rzadziej boáo, krádzō i fōnéō; Wulgata: invocare i vocare⁷.

Przedimek b^e ogólnie znaczy tyle co: polskie „pod”, „w”, „między”, „przez”, „za pomocą”. Zgodnie z gramatyką P. Joüona może określać ideę bliskości, współuczestnictwa, równoważności, przyczynowości i środka działania⁸. Z bezokolicznikiem za pomocą przedimka b^e buduje się zdania czasowe i przyczynowe. Niekiedy przedimek ten służy wyrażeniu idei ufności, dominacji, postrzegania i intensywności⁹.

⁴ Por. L. Koehler — W. Baumgartner, *Hebräisches und aramäisches Lexikon zum Alten Testament* (neu bearbeitet von W. Baumgartner—J. J. Stamm), Lfg. III, Leiden 1983³, 1053—1055.

⁵ Por. G. Lisowsky, *Konkordanz zum hebräischen Alten Testament*, Stuttgart 1981², 1169—1176.

⁶ Por. C. J. Labuschagne, *gr' rufen*, THAT II, 668.

⁷ Por. E. Hatch — H. Redpath, *Concordance to the Septuagint*, II, Gratz 1954, 995—999.

⁸ Por. P. Joüon, *Grammaire de l'hébreu biblique*, Rome 1965³, 403—404.

⁹ Por. L. Koehler — W. Baumgartner, *Lexicon in Veteris Testamenti Libros*, Leiden 1958, 102—104.

Słowo šēm („imię”, „znamię”, „znak”, „pomnik”, „opinia”, „sława”, „cześć”) występuje w ST w różnych formach 864 razy; zwrot šēm Jahwe 87 razy (z tego aż 20 razy w Psalmach)¹⁰. W pojęciu imienia można wyróżnić element dianoetyczny (znaczenie imienia według jego sensu) i dynamiczny (znaczenie imienia według jego mocy i działania)¹¹.

Imię Jahwe występuje w ST blisko 7 tysięcy razy (6828), najczęściej u Proroków i w Psalmach — około 4 tysiące razy¹². Etymologia imienia Bożego nie jest w pełni znana. Być może plemiona izraelskie przejęły je w jakiejś formie od Madianitów lub Kenitów. Nie jest pewne czy za czasów pobytu Izraela w Egipcie imię Boże było tam już znane, jak sugeruje w swej publikacji S. Hermann¹³.

Wyrażenie šēm Jahwe w pismach z czasów po niewoli babilońskiej jest często pojęciem zamiennym w stosunku do osoby Boga¹⁴.

Cały zwrot qr' bšm YHWH tłumacze oddają zwykle instrumentalnie: „wołać z użyciem imienia Jahwe”¹⁵. Niektórzy autorzy sądzą, że przedimek b^e wskazuje nie tylko na ścisły związek osoby wołającej z osobą przyzywaną, ale służy także do wprowadzenia dopełnienia¹⁶. Przemawiałby za tym wzmiankowany już pokrewny zwrot qr' šm YHWH. Problem pozostaje nierozstrzygnięty.

II. Treść teologiczna formuły

Znaczenie teologiczne formuły można ustalić jedynie opierając się na konkretnym tekście, w którym znalazła zastosowanie.

W pierwszym, pod względem chronologicznym, tekście Księgi Rodzaju 4,26 wydaje się, że formuła jest wyrażeniem technicznym dla oznaczenia kultycznej czci Boga. Tekst ten od dawna nastęrczał trudności; zarówno ze strony krytyki tekstu jak też sposobu interpretacji. Werset 26-y rozdziału 4-ego zamyka sekcję traktującą o genealogii Kainitów i Setytów. W tłumaczeniu Biblii Tyśiąclecia (wyd. 2) brzmi on: „Setowi również urodził się syn: Set dał mu imię Enosz. Wtedy zaczęto wzywać imienia Jahwe”. Tekst

¹⁰ Por. S. Mendelkern, *Veteris Testamenti Concordantiae hebraicae atque chaldaicae*, Tel Aviv 1977⁹, II, 1190—1194.

¹¹ Szerzej na ten temat: A. M. Besnard, *Le Mystère du nom*, Paris 1962, 19—31.

¹² Por. E. Jenni, *Jhwh, Jahwe*, THAT I, 704.

¹³ Por. S. Hermann, *Der alttestamentliche Gottesname*, EvTh 26 (1966), 281—293.

¹⁴ Por. H. Bientenhard, *ónoma*, ThNT V, 254—258.

¹⁵ Por. H. A. Brongers, *Die Wendung bešēm jhwh im Alten Testament*, ZAW 77 (1965), 12; O. Grether, *Name und Wort Gottes im Alten Testament*, Giessen 1934.

¹⁶ Por. A. S. van der Woude, *šēm Name*, THAT II, 952.

masorecki Rdz 4,26 brzmi: *ûl^cšēt gam-hû' jullad-bēn wajjiqrā' 'et-šēmō 'ēnōš 'āz hūhal liqro' b^cšēm jhwh*. Septuaginta czyta natomiast: kai tō Sēth egēneto hyiós, epōnómasen de to ónoma autú Enós. hutos ēlpisen epikaleísthai to ónoma kyriú tu theú. Podobnie tłumaczy Wulgata: Sed et Seth natus est filius, quem vocavit Enos, iste coepit invocare nomen Domini. Z kolei tekst syryjski w tłumaczeniu łacińskim brzmi: Et ipsi quoque Seth natus est filius; vocavitque nomen eius Enos. Tunc coepit invocare nomen Domini¹⁷. Tekst masorecki ma pierwszeństwo przed tłumaczeniami: Septuagintą i Wulgatą, i należy tłumaczyć bezosobowo. Pojawia się jednak problem, jak pogodzić to zdanie biblijne o zapoczątkowaniu kultu Bożego, z tym, co autor natchniony już poprzednio napisał, że Kain i Abel składali ofiary (Rdz 4,3—5). Być może Enosz rozwinął dotychczasowy, sprawowany okazjonalnie kult Boga i stąd interpretacja Septuaginty: „i ufał Enosz imieniu Jahwe”, przypisująca jemu rozwinięcie dotychczasowej religii¹⁸. Kolejny problem to pozorna sprzeczność między treścią wiersza a opisem z Księgi Wyjścia 3,14 gdzie mowa jest o objawieniu imienia Bożego Mojżeszowi pod górą Synaj. Wydaje się, że w Rdz 4,26 nie chodziło o objawienie imienia Jahwe, ale o stałe, publiczne oddawanie czci prawdziwemu Bogu¹⁹. Podobne znaczenie ma formuła w innych tekstach tradycji jahwistycznej: Rdz 12,8; 13,4; 21,33; 26,25. Targumy: Onkelos i Neofita 1-y termin qāra' w naszym zwrocie tłumaczą często za pomocą wyrażenia „modlić się”²⁰.

Inne znaczenie formuły, gdy „wołający” prosi o pomoc Jahwe, oczekując od Niego odpowiedzi, spotykamy w tekście 1 Krl 18,24. Autor biblijny przytacza tu słowa Eliásza skierowane do proroków Baala: „Potem wy będziecie wzywać waszego boga, a następnie ja będę wzywać imienia Jahwe, aby okazało się, że ten Bóg który odpowie ogniem, jest (naprawdę) Bogiem”. Tekst masorecki jest zbieżny z tekstem Septuaginty i Wulgaty. Jedynie targum Jonatana ma lekcję 'āsallē w miejsce qāra' (czyli łacińskie orare). Podobne zjawisko odnajdujemy w 2 Krl 5,11. Targumy zatem potwierdzają kultowy charakter terminu qāra' w omawianej formule.

Jeszcze inne — trzecie znaczenie formuły qr' bšm YHWH —

¹⁷ Por. B. Walton, *Biblia Sacra Polyglotta*, I, Gratz 1964, 8.

¹⁸ Por. S. Lach, *Księga Rodzaju*, Wstęp — przekład z oryginału — komentarz, Poznań 1962, 233; E. Coth, *Nom divin*, w: *Dictionnaire Encyclopedique de la Bible* (red. P. Bogard—M. Delcor—É. Lipiński—R. Martin—Achard—J. Ponthot), Brepols 1987, 904.

¹⁹ Por. C. Westermann, *Genesis 1—11*, BK I/1, 460—462.

²⁰ Tak jest np. w Rdz 12,8 — wešālli; por. B. Walton, *dz. cyt.*, IV, 214; *Targum Jdu Pentateuque* (traduction, parallèles, notes et index: R. Le Déaut — J. Robert), I, Genese, Paris 1978, 150.

w sensie „wielbiąc głosić imię Jahwe” zawierają teksty doksologiczne psalmów: 80,19; 116,13.17²¹.

Treść formuły ma swe paralele w utworach hellenistycznych, traktujących o przyzywaniu różnych bóstw. Na ten temat pisze np. Herodot i Pseudo-Arystesz²². Według Filona Bóg nie ma własnego imienia²³. Imię *ho theós* i *ho kýrios* oznaczają jedynie siłę i moc. Według Józefa Flawiusza imię Boże jest straszne i tylko w szczególnych okolicznościach można je przyzywać²⁴.

W późnym judaizmie nie wymawiano imienia Jahwe. Zastępowano je często innym słowem np. Adonaj. W etiopskiej Księdze Henocha (50,2) jest mowa o tym, że „Sprawiedliwi w dniu smutku, w imieniu Pana, będą zwyciężać i dzięki Jego imieniu będą ocaleni”.

Pierwsi chrześcijanie uważali się za tych, którzy „wzywają imienia Pana” o czym świadczą teksty z Dziejów Apostolskich np. 9,14.21; 22,16 oraz z listów Pawłowych (np. 1 Kor 1,2; 2 Tm 2,22). W ten sposób dają oni poznać, iż uznają Jezusa za Pana (Dz 2,36)²⁵.

ks. ANTONI JAN OŁÓW

²¹ Por. A. S. van der Woude, *art. cyt.*, 952; G. Ravasi, *Il libro dei Salmi*, I, Bologna 1983, 689.

²² Por. H. Bientenhard, *ónoma*, *art. cyt.*, 248.

²³ Por. *tamże*, 264.

²⁴ Por. *tamże*, 265; E. Jenni, *art. cyt.*, 707.

²⁵ Por. R. Le Deaut, *Nomi di Christo*, EndB 5, 160—161.